

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

Том 106, 2021 – 2022

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF HISTORY

Volume 106, 2021 – 2022

ИНТЕРКУЛТУРНОТО ОБРАЗОВАНИЕ В МУЗЕЯ: БЪЛГАРСКИЯТ ПРИМЕР

МИРА МАРКОВА, ЕЛЕНА ВИТАНОВА

Mira Markova, Elena Vitanova. INTERCULTURAL EDUCATION IN THE MUSEUM: THE BULGARIAN EXAMPLE

Through its educational function, the Ethnographic and the Historical Museum at the beginning of the 21st century are called to support the process of constructing a new spirituality based on tolerance in the perception of the otherness in its historical, confessional, social and cultural forms. In this regard, the intercultural perspective in the educational activities of the ethnographic and historical museum is a shared view, based on mutual knowledge, dialogue and interaction between cultures while preserving the identity of each of them. The role of these museums as part of the “national narrative” is also very important, but in the context of Bulgaria’s European orientation.

The article presents highlights from a study of the need and importance of modern intercultural educational programs for ethnographic and historical museums.

Conclusions from a functional analysis of the role of Bulgarian museums in intercultural dialogue in the period from 2012 to 2020 are presented. The analysis was performed using the qualitative study method.

In this context, the results of a study of the opinion of museum specialists and directors of ethnographic and historical museums in Bulgaria on the role of the museum for effective intercultural dialogue are interpreted. The in-depth interview method was used.

Keywords: cultural policies; intercultural education; ethnographic and historical museum.

В началото на третото десетилетие на ХХІ век нараства отговорността на музеите за възпитаването в ценности, свързани с толерантността, уважението и конструктивното интеркултурно взаимодействие. Музеите променят функциите си и се превръщат в места за споделяне, съпреживяване, създаване на истории. Комуникацията в музея търпи съществена промяна, като традиционната музейна експозиция вече не е достатъчна, за да удовлетвори любопитството на зрителя, а той все по-често е активен деятел. Произвеждането на идеалните разкази за миналото сякаш вече не задоволява посетителя. Дори в традиционни по своята същност като идейни концепции експозиции се наблюдава отместване на фокуса от предмета към развитата идея. Нараства и ролята на историческия и на етнографския музей за социалното сближаване и устойчивото развитие, основани на еволюцията на идеите. Трябва да се подчертае, че автентичният предмет, показан на една етнографска изложба, носи винаги етническа характеристика¹. В духа на историзма още през 1913 г. хърватският общественик, политик и книжовник Степан Радич в книгата си „Възродена България“ говори за етнографското знание като за важна съставна част на етносоциалното самопознаване². В традицията се търси оправдание на съществуването, особено в периоди на изпитания, социални и политически кризи. Познанието за народната култура заляга в стратегиите за оцеляване на всяка една общност (независимо от мащаба ѝ). Представянето на народната култура на българите е част от процесите за модернизирание на обществото като цяло, както и част от изграждането на нова, модерна личност със съответното поведение и граждански познания.

Анализирайки историческото формиране на етнографските музеи на балканските народи, Иглика Мишкова достига до съждението, че при създаването на етнографските музеи на Балканите като цяло „музейните разкази са издържани в национален дискурс“³. Тенденция, която е оправдана от историческата парадигма и политическата реалност (при които възникват посочените музеи).

Процесът на припознаване и развиване на етнографските и на историческите музеи в България като обществени пространства за межкултурен диалог и образование в началото на ХХІ в. все още очаква своето по-активно

---

¹ **Маркова**, Мира. Българското традиционно облекло и неговото представяне на първата руска етнографска изложба. В: *Облеклото и езикът*. Състав. М. Иванова, М. Димитрова, В. Алексова, Б. Вълчев. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2020, с. 186.

² **Радич**, Степан. Възродена България. София: Военноиздателски комплекс „Св. Георги Победоносец“, 1993, с. 104.

³ **Мишкова**, Иглика. Разказът за нацията в етнографските музеи на Балканите (по примери от София, Белград, Загреб и Солен). В: *Дебати в музеологията: Музеят отвъд нацията?* Състав. Николай Вуков, Светла Казаларска, Иглика Мишкова. София: Издателска къща [ИК] Гутенберг, 2016, с. 155.

развитие и се реализира чрез малки стъпки. Необходимо е в музея да се предлага все по-широк спектър от възможности за споделени музейни преживявания, като същевременно с това децата се обучават, възпитават и социализират в интеркултурна среда. Необходимо е децата да участват в сътворяването и интерпретирането на идеите на музейното пространство и експозицията като активни дейатели, а не да възприемат посланията формално чрез текста под експонатите, който отправя (най-често) директни послания. Нужно е да се провокира абстрактното мислене и усещането за творчество у децата, както и да се стимулират уважение, емпатия и толерантност към представителите на други култури и умения за ефективно взаимодействие с тях.

Музейните образователни програми са в основата на моделиране на порядъка на взаимодействие между музея и образователната система. Принципът на взаимно допълване между музеите и училищата е подчертано подценяван и недостатъчно прилаган⁴. Считаме, че ефективното използване на социалните и културните ресурси на музея за формиране на ценности у подрастващото поколение, свързани с уважение към представители на други култури и с умения за ефективно взаимодействие с тях, има базисно значение в началото на третото десетилетие на XXI в. В тази връзка съвременните интеркултурни образователни програми за етнографски/исторически музей могат да се определят като музейни образователни програми, насочени към постигане целите на интеркултурното образование, като в същото време допринасят за опазване на културните ценности.

В основата на интеркултурното образование стои целта за стимулиране у детето/ученика на неговата емоционална интелигентност⁵. Интеркултурното образование е основополагаща характеристика на образователния процес, свързана с формиране у детето и ученика на толерантност, уважение и приемане на културните, религиозните, етническите различия и на чувство за принадлежност към общността.

В динамиката на нашата съвременност европейското образователно пространство е изправено пред сериозни предизвикателства. Могат да бъдат отличени:

- непрекъснатата цифровизация, автоматизация, настъпването на изкуствения интелект и необходимостта да бъдем адекватни на технологичния напредък;

---

⁴ Hein, Gericke. *The significance of constructivism for museum education*. Paper prepared for ICOM/CECA, Israel. 26 October 1991.

⁵ Колева, Ирина. Етнопсихологопедагогически проекции на социокултурната компетентност на учителя. В: *Мрежа за интеркултурен диалог и образование България – Турция. Наръчник за преподаватели*. София: Формат Вижън, Сдружение „Движение Предтечи“, 2009.

- бъдещето на труда спрямо бъдещите потребности и компетентности на субекта;

- модернизирането на европейските социални държави, социалното приобщаване и споделяне на силните страни на растежа, както и намаляване на неравенствата, в т. ч. неравенството между половете;

- демографските тенденции, включващи застаряващата работна сила и необходимостта да се интегрира мигрантското население с цялото му културно многообразие;

- новите модели на комуникация, социалните медии, явлението „фалшиви новини“ и „фалшиво знание“, чиято рефлексия изисква медийна грамотност сред всички обучавани субекти на отделните етапи в образователната система;

- засилването на популизма и ксенофобията, рискът от агресивна радикализация и необходимостта от межкултурна и междуетническа рефлексия⁶.

В този образователен контекст музеят се изправя пред предизвикателството да формира и променя нагласи по отношение на културните стереотипи и негативното им въздействие върху емоционалната устойчивост на едно дете.

В настоящата статия ще се анализират резултати от проведено изследване с обект: съвременни интеркултурни образователни програми за етнографски и исторически музей в България. Предмет на изследването са рефлексивните и ценностните основания за разработване на теоретичен модел на етнопедагогическа технология, кодирана в интерактивни форми на етнопедагогическо взаимодействие за осъществяване на съвременни интеркултурни образователни програми за етнографски и исторически музей в България.

Една от задачите на изследването е да се извърши функционален анализ на културните политики за периода 2012 – 2020 г. спрямо внедряването на съвременни интеркултурни образователни програми за етнографски и исторически музей. В тази връзка е осъществен анализ на стратегически и нормативни документи и политики в областта на културата спрямо внедряването на съвременни интеркултурни образователни програми за етнографски и исторически музей в България за периода 2012 – 2020 г. чрез качествения метод кабинетно проучване. Идентифицирани са и са анализирани стратегически документи в посочените политики на наднационално ниво, както и национални стратегически документи. Анализирани са и значими резултати от изпълнението на политиките за ролята на музеите в областта на образованието и межкултурния диалог.

Като източници на информация са използвани нормативни и стратегически документи в областта на културата в България, научни трудове и публикации, както и международни проучвания.

Политиките, разписани в стратегическите документи в глобален и европейски план в периода от 2021 до 2020 г. относно съхраняването и популяри-

---

⁶ Съвет на Европа. Официален вестник на ЕС. С 169/11, 15 юни 2012.

зирането на културното наследство като фактор за утвърждаване на културното многообразие и за межкултурен диалог, се базират на единни социално-културни концепти. Тези политики имат общ контекст, свързан с развиване на собствената културна идентичност ведно с познаване, разбиране, зачитане на другите култури и създаване на условия за межкултурно взаимодействие. Идеите за културното развитие и утвърждаването на общоевропейските ценности се поставят в единно ценностно русло с идеите за приобщаването, икономическия напредък и устойчивото развитие.

В Националната програма за реформи в изпълнение на Стратегия „Европа 2020“ приоритетна тема в контекста на цялостните реформи е опазването и съхранението на културното наследство, въпреки липсата на конкретна цел за реформиране на културния сектор.

Националната програма за развитие „България 2020“ определя инвестициите в култура като дейности от особена важност за формирането, поддържането и развитието на човешкия и социалния капитал на нацията. Политики за развитие на културата са заложили в рамките на Приоритет 1 – Подприоритет 1.5 „Развитие на културата и изкуствата, културните и творческите индустрии, разширяване достъпа до изкуство и повишаване на културата на населението“. Областите на въздействие в рамките на посочения подприоритет, имащи отношение към съвременни интеркултурни образователни програми за етнографски и исторически музей, са две: *Подобряване на условията за развитие на изкуствата и културата* и *Разширяване на достъпа до изкуство и култура за всички граждани на Република България*. Като резултат от действието на мерките се очаква повишаване културата на населението, информираността и чувствителността на обществото към културното наследство като фактор за устойчиво развитие и др.

Политиките в Приоритет 6 „Култура и медии“ от Националната стратегия за интеграция на ромите в Република България (2012 – 2020) са насочени към съхраняване и популяризиране на традиционната култура на ромите; стимулиране на ромската общност за активно участие в обществения културен живот; представяне на ромската общност – проблеми, традиции, култура, противодействие на проявите на „език на омразата“ в печатните и електронните медии и др. Сред основните приоритети са: ролята на регионалните и местните политики и на взаимодействието между Министерството на културата, местните власти и другите заинтересовани страни; културното приобщаване на малцинствата и запазване на тяхната традиционна култура; оценка на съществуващата инфраструктура в контекста на целите и принципите на националната културна политика към етническите и религиозните общности.

Програмата за управление на правителството на Република България за периода 2017 – 2021 г. съдържа ясно формулиран „Приоритет 37: Развитие на изкуствата, културните и творчески индустрии, културното наследство и културния туризъм“.

*В проектбюджетите и актуализираните бюджетни прогнози на Министерството на културата в рамките на периода 2012 – 2020 г. политиките за образователни програми в музеите са разписани в контекста на „Политика в областта на опазване на движимото и недвижимото културно наследство“. В периода от 2012 г. до 2017 г. показателят за полза/ефект от политиката „Образователни програми в музеите и в галериите“ обхваща броя финансирани от Министерството на културата проекти за създаването на образователни програми в музеите и галериите, насочени към специфичните целеви групи. Сред ключовите индикатори за изпълнение целите на политиката е „Създаване на образователни програми в музеи и галерии“, обхващаща броя финансирани от Министерството на културата проекти за създаването на образователни програми в музеите и галериите, насочени към специфичните целеви групи. Индикаторът измерва степента за постигане на стратегическата цел за по-широко застъпване на културата и изкуствата в задължителната образователна програма с акцент върху развитие на творческото мислене, изразяване и познаване на съвременната жива култура. Той е основен за дейностите по *Споразумения за сътрудничество за осъществяване на мерки и дейности между институциите в системата на предучилищното и училищното образование и културните институции*, подписани между Министерството на образованието и науката и Министерството на културата в периода от 2018 до 2020 г.*

Въпреки мерките, предвидени в горепосочените документи, в периода от 2012 до 2020 г. в България липсва единен стратегически документ за развитие на културата, респективно за опазване на културното наследство, и за развитие на музеите спрямо съвременни образователни програми за етнографски и исторически музей. В този период отсъства целенасочена национална културна политика по отношение на музеите, и в частност към образователната им дейност, и към интеркултурното образование в тях.

В периода 2012 – 2020 г. в България липсва последователност и системност при осъществяване на политиките за развитие на музеите и тяхната образователна мисия. Относно дейността на етнографските и историческите музеи в България за интеграция на етническите общности и групи са налице предимно единични добри примери за работата на отделни музейни екипи или съвместни инициативи между музеи, училища, общини, неправителствени организации.

В Диаграма № 1 е онагледена динамиката на относителните дялове на музеите според вида на музейната програма в периода от 2012 до 2019 г.

Диаграма № 1. Дял на музеите по видове образователни програми

Източник: НСИ и изчисления на авторите.

В Диаграма № 1 се наблюдават следните тенденции:

1. Като цяло за посочения период сред музеите с поне една специализирана програма най-висок дял имат музеите с програми за децата в училище (97,94% – 99,21%), следвани от музеите с програми за възрастни (49,64% – 47,62%). Най-нисък е дялът музеи, предлагащи програми за етническите малцинства (20,14% – 23,62%).

2. Относно динамиката на стойностите за дела на музеите с образователни програми за децата в училище: за целия посочен период неговата стойност нараства от 97,84% през 2014 до 99,21% през 2019 г., което е не особено значителен напредък от 1,37%. В рамките на целия период динамиката на тази стойност не е нееднозначна – редуват се увеличаване и намаляване, като най-висока стойност (99,28%) този дял бележи през 2016 г., а най-ниска – през 2015 г. (88,11%). За времето от 2017 до 2019 г. стойността нараства с цели 11,10% – от 88,11% до 99,21%. Причините за този растеж се дължат на факта, че периодът 2017 – 2019 г. в голяма степен се припокрива с периода на подписване и осъществяване на трите споразумения между Министерството на образованието и науката и Министерството на културата (2018 – 2020), насочени към взаимодействие между училищата и детските градини, от една страна, и културните институции, вкл. музеите – от друга.

3. Относно динамиката на стойностите на дела на музеите с образователни програми за етническите малцинства: като цяло за посочения период стойността на този дял бележи увеличение от 20,14% до 23,62%, което е напредък от 3,48%. Стойността на посочения дял намалява през 2015 г. – в тази година той е 16,28% в сравнение с 2014 г., когато е бил 20,14%. В следващите четири

години – за времето от 2016 до 2019 г., се наблюдава ясно изразена тенденция на нарастване стойността на този дял, достигайки до 23,62% през 2019 г., което е най-високата стойност за целия период 2014 – 2019 г. Причините за растежа могат да се свържат това, че в посочения период нараства степента на осъзнатост от страна на музейните институции, както и от страна на националните и местните власти, осъществяващи културни политики относно значимостта и ролята на музеите за интеркултурния диалог и за ефективното приобщаване на етническите малцинства към всички сфери на обществения живот.

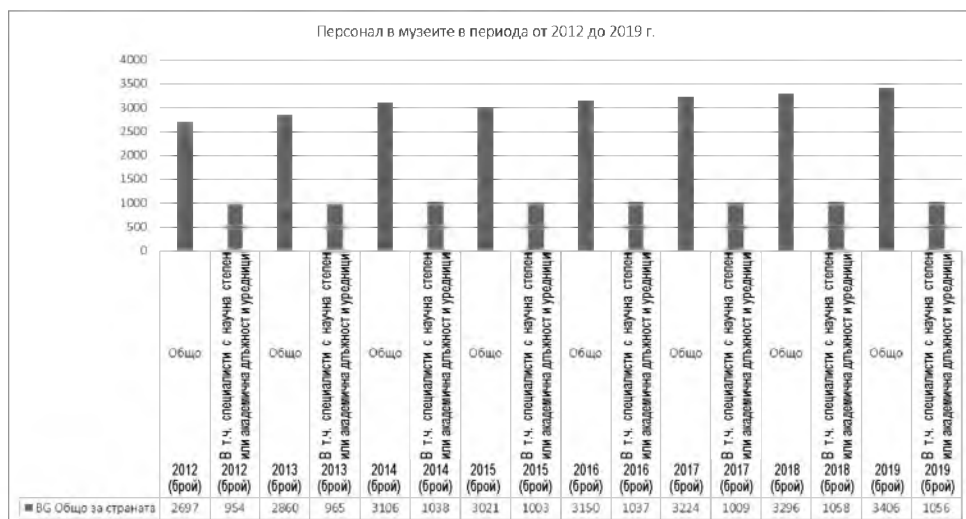
4. Относно динамиката на стойностите за дела на музеите с образователни програми за възрастни: за целия период се наблюдава намаление на посочения дял 2,02% – от 49,64% през 2014 г. на 47,62% през 2019 г. В рамките на периода динамиката на стойностите на този дял е нееднозначна – през 2015 г. той намалява в сравнение с 2014 г.; за времето от 2015 г. до 2018 г. се наблюдава тенденция за увеличение – съответно от 48,06% до 55,04%; през 2019 г. се отчита значително намаление от 7,58% в сравнение с 2018 г. (съответно от 55,04% на 47,62%.) Причините за посочената тенденция, както и за ниския дял на програмите за възрастни спрямо програмите за деца, могат да се свържат с недостатъчната осъзнатост от страна на музеите, както и на националните и местните власти относно ролята на неформалното образование, в т. ч. музейното, за повишаване на културното и образователното равнище на населението. Това корелира с незадоволителните резултати от политиките за учене през целия живот, включително политиките за реинтеграцията в системата на образованието на тези, които са преждевременно напуснали училище, както и за включването на възрастните във форми на образование и обучение и обвързването им с мерки за подкрепа за трудова реализация не са достатъчно ефективни и следва да бъдат значими както в средносрочна, така и в дългосрочна перспектива. Важността на посочените политики се свързва с два от показателите, по които ЕС измерва напредъка в образованието и обучението, а именно: дял на преждевременно напусналите училище и дял на участие на възрастните в процеса на учене (на възраст между 25 и 64 г.). Следва да се отбележи, че тенденцията относно участието на възрастните в България в процеса на учене е неудовлетворителна – от 1,6% за 2009 г. и до 2% за 2019 г. (Евростат). В допълнение към тази тенденция подчертаваме, че според изследване на НСИ от 2016 г., общо 63,6% от лицата на възраст от 25 до 64 години у нас в последната година не са посещавали културни забележителности. Същевременно в посоченото изследване се наблюдават значими различия в относителния дял на лицата от посочената възрастова група, които не са посещавали културни забележителности, спрямо техния образователен статус – в последната една година преди изследването не са посещавали културни забележителности 94,5% от тези, които имат основно или по-ниско образование; 70,9% от тези със средно образование и 33,6% от тези с висше

образование⁷. Тези данни показват наличието на пряка връзка между нивото на образование и посещаването на културни забележителности.

Демократизацията на музеите се изразява в тяхната достъпност за всички социални групи в обществото, включително и за етническите малцинства и за мигрантите, които стават все повече в Европа и у нас. Ключова роля в тази връзка има човешкият фактор. В Диаграма № 2 се наблюдава динамиката на общия брой на персонала в музеите в България за периода от 2012 до 2019 г., в т. ч. и на броя на специалистите с научна степен или академична длъжност и уредниците.

Диаграма № 2. Персонал в музеите в България за периода от 2012 до 2019 г.

Източник: НСИ.

В Диаграма № 2 се наблюдават следните тенденции за периода от 2012 до 2019 г.:

- Общият брой на персонала (в т. ч. специалисти с научна степен или академична длъжност и уредници) нараства от 2697 до 3406, т. е. с 26,3%.
- Броят на специалистите с научна степен или академична длъжност и уредниците нараства от 954 до 1056, или с 10,22%. В сравнение с растежа на общия брой на персонала растежът на този показател е около два пъти и половина по-нисък.

Стратегическото планиране за развитие на България за периода от 2021 до 2030 г. в областта на културата, включително за музеологията и ролята на музеите за интеркултурен диалог и образование, е в синхрон с глобалните и

⁷ НСИ. Участие на населението на възраст 25–64 години в културни дейности и събития. [онлайн] [Прегледан 1.02. 2018]. Достъпно от: <https://www.nsi.bg>

европейските изисквания за развитие на културата и същевременно е съобразено с националните специфики. В тази връзка в Националната програма за развитие „България 2030“, в Приоритет 13 „Култура, наследство и туризъм“ са предвидени мерки за развитието на образователните функции на музеите, включително за интеркултурни образователни програми за етнографски и исторически музей. Политиките, планирани в Подприоритет „Културно наследство“, се основават на интегриран подход в управлението на културното наследство чрез повишаване на инвестициите и професионалната квалификация на специалистите, работещи в областта на опазването и социализацията на културното наследство, а ускоряването на процеса на дигитализация на културни ценности е важна приоритетна политика.

Очертават се няколко ключови теми в контекста на политиките за развитието на съвременни интеркултурни образователни програми за етнографски и исторически музей в България:

Стратегическите приоритети на национално равнище следва да бъдат приложени творчески на местно ниво предвид различните регионални и местни специфики и предизвикателствата, свързани с тях. За целта е необходима синергия на усилията на държавните и общинските институции, бизнеса и гражданското общество за развиване на музеите като пространства за културна интеграция, межкултурен диалог и образование.

Необходим е стратегически подход и съответните инвестиции за развитието на музея като институция. Това са сложни предизвикателства, които изискват визионерско мислене, време, ресурси и ангажираност. Стратегическото планиране на образователната дейност и нейните интеркултурни измерения следва да е приоритет в институционалните политики на всеки етнографски и исторически музей и важен акцент в неговата образователна мисия. Това означава признаване и уважаване на културното разнообразие и неговото отразяване във всеки аспект на образователната дейност на етнографския и на историческия музей.

Разгръщането на интеркултурни образователни програми в етнографските и историческите музеи в България е свързано с наличието на специалисти с висока експертна квалификация и мотивация за нейното прилагане. Това изисква да се постави акцент върху подготовката на музейните специалисти за работа в интеркултурна среда. Необходима е целенасочена национална политика по отношение на човешките ресурси в музеите. От своя страна етнографският музей и историческият музей в България като институции следва да прилагат собствени институционални политики за осигуряване условия за професионално развитие и квалификация на музейните специалисти, ползващи интеркултурни образователни програми.

Дигитализацията е фундаментален въпрос в контекста на ефективното функциониране на музеите в България и на изпълнение на тяхната образова-

телна мисия в интеркултурен план. Използването на възможностите на дигиталните технологии за тези цели има огромен потенциал. В тази връзка е важно модернизирването на средата в музеите, както и стимулирането на децата към активно участие като субекти на собственото си развитие и образование.

Значим фокус в институционалните интеркултурни образователни политики на етнографския и историческия музей трябва да бъде взаимодействието със заинтересованите страни. Етнографският и историческият музей следва да се „отворят“ към сътрудничество също така и с национални, регионални и местни културни, социални и икономически институции и организации, тъй като културната интеграция на ромите е необходимо да се планира и анализира в контекста на цялостния процес на интеграция на ромите и неделимо от неговите социално-икономическите аспекти⁸. Насърчаването на музеите да работят заедно в тази посока, като споделят персонал, програми, идеи и ресурси, следва да бъде планирано и осъществявано на национално, регионално и на местно равнище.

Партньорството с регионалните библиотеки и местните театри и други институции на местно равнище са приоритет в по-малките градове и в селата. Обясненията в тази връзка могат да се търсят в идеята за уникалността и значимостта на собствения регион, която е неоспорима от носителите на регионалната култура⁹ и също така в това, че „малкият град предлага ограничен брой събития, но безкрайни възможности за интерпретация. И може би причината за устойчивостта на феномена „малък град“ се крие в преплитането на колективните идеи с лично преживяното“¹⁰.

За всички посочени инициативи е необходимо компетентно, динамично и вдъхновяващо ръководство и лидерство на всички нива по посока на по-широкообхватна и ефективна образователна дейност на етнографския и историческия музей в България.

За финансовото обезпечаване на посочените политики от значение е както повишаването на финансирането от държавата, така и включването на повече разнообразни източници на дългосрочна подкрепа от структурни фондове на Европейския съюз (ЕС), икономически и неправителствени организации, собствени приходи и др.

В полето на парадигмите за съвременните музейни образователни програми ясно и отчетливо се изявяват преимуществата на конструктивистката кон-

---

⁸ **Колева**, Ирина. *Етнопсихологически модел на образователното взаимодействие*. София: РААБЕ България ЕООД, 2012, с. 65.

⁹ **Маркова**, Мира. Локални традиции в идентичността на малкия български град в края на ХХ – началото на ХХІ век (етнологско проучване по примера на Стрелча). В: *ГСУ. ИФ*, спец. *Етнология*, 2012, Т. 2, с. 55.

¹⁰ *Пак там*.

цепция, която постепенно навлиза в музейното образование¹¹. В основата ѝ стои разбирането, че ученето в музея е опосредствано не само от музейните предмети и от начина, по който са представени, но също така в голяма степен зависи от културата на посетителите, от предишния личен опит и мотивите за посещението им и се осмисля от самите посетители.

Конструктивизмът е образователна парадигма, според която (обратно на бихевиористичния модел) обучението не се състои в предаване на информация, а се взема предвид субектността и активността на ученика в процеса на обучение, така че той самият активно да „конструира“ свое собствено разбиране или знание. Благодарение на съвременните изследвания в областта на психологията, „вместо директния процес, предложен от бихевиористичния модел, ученето в музея се разбира като конструктивен процес“¹². Светла Ракшиева, разглеждайки различните подходи за диалог между експозицията и публиката, акцентира върху особеностите на диахронния и синхронния подход¹³. Първият се определя като формалистичен, при втория подход обектите са подбрани така, че да провокират въпроси и да предават абстракции¹⁴.

За обосноваване на потребността и значимостта от внедряване на интеркултурни образователни програми за етнографски и исторически музей в България е извършено теренно етнопедagogическо изследване. Диагностични етнопедagogически методи, приложени в изследването, са анкета за ученици, учители и директори и дълбочинно интервю за музейни педагози и директори на етнографски/исторически музей. Проведени са дълбочинни интервюта с директори на етнографски/исторически музеи и с музейни педагози, осъществяващи интеркултурни образователни програми в етнографски/исторически музеи. Респондентите са директорите на Регионалния исторически музей (РИМ) – Сливен, РИМ – Търговище, РИМ – Добрич, и на Етнограф-

---

¹¹ **Falk**, John H., **Dierking**, Lynn D. *The Museum Experience*. Washington, DC: Whalesba, 1992; **Falk**, John H., **Dierking**, Lynn D. *Learning from Museums: Visitor Experiences and the Making of Meaning*. Walnut Creek, CA: AltaMira Press, 2000; **Falk**, John H., **Dierking**, Lynn D. *Living in a Learning Society: Museums and Free-choice Learning* [online], 2007/11/30, pp. 323–339. [Viewed 15.04.2018]. Available from: https://www.researchgate.net/publication/289574904_Living_in_a_Learning_Society_Museums_and_Free-choice_Learning; **Hein**, G. The Constructivist Museum. *Journal for Education in Museums* [online]. 1995, N 16, [Viewed 20.12.2019], pp. 21–23; Group for Education in Museums 1995. [Viewed 25.08.2005]. Available from: <http://www.gem.org.uk/pubs/news/hein1995.html>; **Hein**, G. *Learning in the Museum* (1st ed.). Routledge, 1998. [Viewed 15.04. 2018]. Available from: <https://doi.org/10.4324/9780203028322>.

¹² **Falk**, John H., **Dierking**, Lynn D. *Learning from Museums: Visitor Experiences and the Making of Meaning*. Walnut Creek, CA: AltaMira Press, 2000, p. 19.

¹³ **Ракшиева**, Светла. Експозицията – диалог с публиката. В: *Виж кой говори. Коммуникационни и интерпретационни модели в музея*. Състав. Лозинка Пейчева, Светла Казаларска. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2014, с. 63.

¹⁴ *Пак там*.

ския музей – Елхово, както и четирима музейни специалисти от тези музеи. По-значими резултати от проведените интервюта са следните:

Респондентите познават частично и формално стратегически и нормативни документи, отнасящи се до култура и образование в мултикултурна среда, и в ниска степен познават педагогически и психологически подходи за интеркултурно образование. По отношение на целите на интеркултурното образование се установи, че респондентите са запознати с тях в общ план. Музейните специалисти стичат конструктивисткия подход за най-подходящ за интеркултурни програми. Имат базови познания за конструктивисткия подход/някои негови елементи в теоретичен план, но признават, че за тях е предизвикателство да го прилагат в практиката. Респондентите отчитат необходимостта от взаимодействие между участниците в интеркултурните образователни програми в музея.

Като силни страни в работата им по интеркултурните образователни програми с учениците се очертават:

Прилага се диференциран подход на базата на възрастово-психологическите особености на учениците във всички музеи. В тази връзка се отличава РИМ – Добрич. Уникалното за интеркултурните образователни програми в музея е, че всяка от тях е с продължителност от един, три или четири месеца, и в рамките на всяка от образователните програми учениците участват поне в три последователни занимания, за да се постигнат образователните цели.

Интеркултурните образователни програми включват задължителен игрови елемент, както и опит за създаване на паралели между познато и непознато, настояще и минало, съвременен бит и древния начин на живот. Учениците са активни участници и съпреживяват съдържанието на „уроците“ в музея, част от което преминава под формата на игри и се насърчава работата в екип. В тази връзка в интерактивните игри участниците не само натрупват знания, но и умения в забавен вариант, като изработят някакъв продукт и си го отнесат у дома. Това е благоприятна възможност най-вече за етнографските музеи.

Като важна задача респондентите музейни педагози определят представянето и тълкуването на културата на различните етнически групи посредством многостранен подход за развиване на междуличностно и межкултурно разбиране и съпричастност. Те споделят, че се стремят да постигнат това чрез представяне на някои аспекти от учебното съдържание от различни гледни точки.

Същевременно се открояват следните предизвикателства в работата на музейните специалисти, осъществяващи интеркултурни образователни програми:

Отсъствие на системна квалификация, изрично насочена към подходите и методите в интеркултурното образование, която е основополагаща за пълноценно и ефективно провеждане на програмите.

Трудности относно съобразяването на съдържанието на интеркултурните образователни програми и методите на педагогическо взаимодействие с културните и с индивидуалните характеристики на ученика („Трябва да разберем нагласите му, да сме наясно с традициите и вярванията, които носи, за да стигнем по-лесно до ума и до чувствата му, но това е трудна задача.“). Очертава се необходимостта да се отчита значимостта на различни културни, образователни и когнитивни фактори, които влияят върху формирането на знанията и уменията на учениците в музея. В тази връзка, като важна стъпка за подобряване на работата, се очертават предварителните проучвания съвместно с учителите за въздействието на интеркултурните образователни програми в музея върху по-нататъшното развитие на учениците и за подобряване на межкултурното взаимодействие в училище.

Все още в някои музеи липсват разнообразни възможности за електронни резервации и достъп до материали. Необходимо е музеите да полагат повече усилия за предоставяне на електронни ресурси за образователния процес в училище преди и след участието в интеркултурните образователни програми в музея, както и повече възможности за популяризиране на програмите.

Във връзка с взаимодействието с учителите за осъществяване на интеркултурни образователни програми в музея изследването разкри следните важни характеристики:

Необходими са съвместни усилия на музейните педагози и учителите за „стопяване“ на разликите между училищното образование и образованието в музея – това са различните административни изисквания и различните форми на педагогическо взаимодействие и педагогически технологии (наричани от музейните специалисти най-общо „философии“ на преподаване). За успешното създаване и изпълнение на съвременни интеркултурни образователни програми в етнографския и историческия музей се изисква активно сътрудничество и с психолози, историци и експерти по изкуство и IT специалисти. Считаме, че следва да се използват по-активно образователните медиатори, които подпомагат пълноценното участие на учениците от етническите малцинства в образователния процес и оказват съдействие на родителите в тази връзка. В България все още твърде слабо се използва потенциалът на образователните медиатори.

Становището на интервюираните музейни специалисти е, че учениците изпитват потребност от разнообразяване на „сухата“ материя в учебниците чрез игри, реално докосване до артефакти, учене в по-различна среда. По мнението на музейните специалисти, потребностите на учителите се отнасят до професионално общуване с музейните педагози, до повишаване на професионалните педагогически компетентности за работа в неформална среда. В тази връзка се обуславят положителните като цяло нагласи както на учениците, така и на учителите, които подхождат с интерес и в много случаи с

ентузиазъм към подобни програми. Следва да се отбележи, че становището на музейните специалисти по посочените въпроси се основава на емпиричен опит. Не са провеждани проучвания, изрично насочени в тази посока. Това е индикация за необходимостта в етнографския/историческия музей да се извършват изследвания за събиране на данни по темата, които да бъдат използвани за по-ефективно планиране и осъществяване на програмите.

Според музейните специалисти се открояват два ключови аспекта за перспективите в развиването на интеркултурните образователни програми в музея:

Първият е в съдържателен план и се отнася до ефективно прилагане на интерактивни методи и на дигитални технологии. В тази връзка изследването установи необходимост да бъде усъвършенстван моделът на обучение на музейните специалисти за развиване на педагогическата им компетентност в съответствие с новите тенденции в образованието в интеркултурна среда и във връзка с прилагането на информационни и комуникационни технологии („Функциите, които музейният педагог изпълнява, реализирайки интерактивно музейно образование, са се променили много. Ето защо трябва да се промени и квалификацията.“).

Вторият е в организационен план. Той е свързан с необходимостта при разработването и прилагането на интеркултурни образователни програми в музея да се работи в по-разширен екип от специалисти, както и по-активно да се използват възможностите за работа по проекти към Министерството на културата и Министерството на образованието и науката и други.

Визията на директорите за приоритетите на музея относно развитието на интеркултурните образователни програми има следните значими характеристики:

Респондентите директори на музеи оценяват интеркултурните образователни програми като предпоставка за развитието на музея в качеството му на социална и образователна институция, като едно от условията е да се осигури не просто неговото „оцеляване“ в съвременните динамични условия, а да го подпомогнат да утвърждава своята обществена и социална значимост.

Във визията на директорите за бъдещите приоритети на музея относно развитието на интеркултурните образователни програми се открояват следните характеристики:

Във фокуса на един от тях е разработване на нови интеркултурни образователни програми, които се свързва с квалификация на музейните специалисти и с обогатяване и модернизиране на музейния фонд и на материалната база.

Становището на друг музеен директор е, че инициативата следва да дойде от училищата: „Работим с няколко основни училища в града и села в общината, в които учат преобладаващо ромни и мюсюлмани. Ако от училищата пожелаят, ще приложим още образователни интеркултурни програми“.

В противовес на тази визия са гледните точки на директори на музеи, които извеждат на преден план инициативи за задълбочаването на диалогичността на музея и свързаните с това нови инициативи в сътрудничество – не само с училищата, но и с местните общности, като придават значимост на диалога и взаимодействието с академичната общност („... защото отговорността на възпитаване на младите хора в ценности трябва да е споделена между образованието, културата и обществото“). Етнографският/историческият музей като културна институция би могъл да извлече много ползи от сътрудничеството си както с училището и с учителите, така и с експерти в образованието и с изследователи в академичната общност, работещи в сферата на интеркултурния диалог. По наше мнение такъв подход ще позволи на музейните специалисти да обогатят своите умения за комуникация и управление на културното многообразие, включително за осъществяване на интеркултурни образователни програми. Той ще съдейства и за подобряване на способността на директорите и на музейните специалисти като екип да работят в процеса на межкултурно взаимодействие ръка за ръка с различни общности („Ние сме институции с обществено предназначение, трябва да приобщаваме и това трябва да бъде ясно изразено в мисията ни.“). Сътрудничеството между музей и училището е неделима част от идейното и методическото синхронизиране на българската образователна система с европейската и е част от процеса на осмисляне на образованието като процес на конструктивно взаимодействие на участниците в него. Тенденция, която е в съзвучие с най-напредничавите европейски ориентири. Непосредствената практика на редовите български учители всъщност е резултат от държавната политика и опита за налагането на стандарти. Такъв подход е следствие от трайно установена демократична практика у нас¹⁵.

Препоръките на директорите на музеи за повишаване качеството на междуйнституционалното взаимодействие между музея и училището за осъществяване на интеркултурни образователни програми отчетливо се съсредоточават в две основни области, които са в органична връзка помежду си: към повишаване компетентностите на музейните специалисти по темата, включително управленските умения на директорите, и към създаване на мрежа за училища и музеи, които работят по темите на интеркултурното образование (на регионално, национално, международно равнище). Респондентите директори на музеи категорично приоритизират тези две области като най-важни аспекти за повишаване ефективността на взаимодействието между музея и училището. Споделянето на материални ресурси и партнирането с други институции/неправителствени организации/граждани също са припознати от тях като значими политики в тази връзка. С оглед на изложеното е впечатляващо следното

---

¹⁵ Вж. още **Радева**, Мария. *Училищното историческо образование в България (1878–1944). Методико-исторически анализ*. София: ИК Гутенберг, 2008, с. 79–80.

становище на респондент: „Най-голямо значение за нас има квалификацията – само опитът и практиката не са достатъчни, трябва да се прилагат и новостите в науката. Другото важно е създаването на музейно-училищни общности не само в рамките на областта, но и с други региони, и на международно равнище. Сега с развитието на технологиите това става все по-лесно. Просто трябва да имаме по-смели инициативи“.

Изложените резултати от изследването с дълбочинни интервюта са в синхрон с резултатите от проведени анкети с ученици, учители и директори на училища от различни административни области в България.

В този контекст се очертава значимостта на образователната дейност на етнографския и на историческия музей в България като фактори за социално включване и за интеркултурен диалог. Това ще окаже позитивно въздействие в два аспекта: по отношение на личността и по отношение на обществото.

Личните позиции са жизненоважни и се основават на убежденията, закрепени в ценности, които обуславят и осмислят нашето съществуване. На личностно ниво в рамките на музейните образователни програми учениците ще формират и развиват интелектуални, емоционални и социални компетентности, нещо повече – музеите могат да имат за тях важна роля в ученето през целия живот.

На равнище общество ще спомогне за насърчаване на толерантността, на уважението между общностите и за преодоляване на етническите и религиозните стереотипи.

ЦИТИРАНА ИЗТОЧНИЦИ

Колева, Ирина. Етнопсихологопедагогически проекции на социокултурната компетентност на учителя. В: *Мрежа за интеркултурен диалог и образование България – Турция. Наръчник за преподаватели.* София: Формат Вижън, Сдружение „Движение Предтечи“, 2009.

Колева, Ирина. *Етнопсихологически модел на образователното взаимодействие.* София: РААБЕ България ЕООД, 2012, с. 65.

Маркова, Мира. Локални традиции в идентичността на малкия български град в края на XX – началото на XXI век (етнологско проучване по примера на Стрелча). В: *ГСУ. ИФ, спец. Етнология*, 2012, Т. 2, с. 33–58.

Маркова, Мира. Българското традиционно облекло и неговото представяне на първата руска етнографска изложба. В: *Облеклото и езикът.* Състав. М. Иванова, М. Димитрова, В. Алексова, Б. Вълчев. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2020, с. 177–188.

Мишкова, Иглика. Разказът за нацията в етнографските музеи на Балканите (по примери от София, Белград, Загреб и Солен). В: *Дебати в музеологията: Музеят отвъд нацията?* Състав. Николай Вуков, Светла Казаларска, Иглика Мишкова. София: ИК Гутенберг, 2016, с. 129–158.

- Национална програма за развитие България 2020** [онлайн]. [Прегледан 19.02.2022].
Достъпно от: <https://www.minfin.bg/bg/1394>.
- Национална програма за развитие България 2030** [онлайн]. [Прегледан 20.02.2022].
Достъпно от: <https://www.minfin.bg/bg/1394>.
- Национална стратегия за интеграция на ромите в Република България (2012 – 2020)** [онлайн]. [Прегледан 19.02.2022]. Достъпно от: <https://strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?Id=726>.
- НСИ.** Участие на населението на възраст 25 – 64 години в културни дейности и събития [онлайн]. [Прегледан 1.02. 2018]. Достъпно от: <https://www.nsi.bg>
- Програма за управление на Правителството на Република България за периода 2017 – 2021 г.** [онлайн] [Прегледан 14.03.2022]. Достъпно от: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?Id=1240>
- Радева, Мария.** *Училищното историческо образование в България (1878–1944). Методико-исторически анализ.* София: ИК Гутенберг, 2008.
- Радич, Степан.** *Възродена България.* София: Военноиздателски комплекс „Св. Георги Победоносец“, 1993, с. 104.
- Ракшиева, Светла.** *Експозицията – диалог с публиката. В: Виж кой говори. Комуникационни и интерпретационни модели в музея.* Състав. Лозинка Пейчева, Светла Казаларска. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2014, с. 62–67.
- Съвет на Европа. Официален вестник на ЕС.* С 169/11, 15 юни 2012.
- Falk, John H., Dierking, Lynn D.** *The Museum Experience.* Washington, DC: Whalesba, 1992.
- Falk, John H., Dierking, Lynn D.** *Learning from Museums: Visitor Experiences and the Making of Meaning.* Walnut Creek, CA: AltaMira Press, 2000.
- Falk, John H., Dierking, Lynn D.** *Living in a Learning Society: Museums and Free-choice Learning* [online], 2007/11/30, pp. 323–339. [Viewed 15.04.2018]. Available from: https://www.researchgate.net/publication/289574904_Living_in_a_Learning_Society_Museums_and_Free-choice_Learning
- Hein, Gericke.** *The Constructivist Museum.* *Journal for Education in Museums* [online]. 1995, N 16, [Viewed 20.12.2019], pp. 21–23; Group for Education in Museums 1995. [Viewed 25.08.2005]. Available from: <http://www.gem.org.uk/pubs/news/hein1995.html>
- Hein, Gericke.** *Learning in the Museum* (1st ed.). Routledge, 1998. [Viewed 15.04. 2018]. Available from: <https://doi.org/10.4324/9780203028322>.
- Hein, Gericke.** *The significance of constructivism for museum education.* Paper prepared for ICOM/CECA, Israel. 26 October 1991.

REFERENCES

- Koleva, Irina.** Etnopsihologopedagogicheski proektsii na sotsiokulturnata kompetentnost na uchitelya. V: *Mrezha za interkulturen dialog i obrazovanie Bulgaria – Turtsia. Narachnik za prepodavateli*. Sofia: Format Vizhan, Sdruzhenie „Dvizhenie Predtechi“, 2009.
- Koleva, Irina.** *Etnopsihologicheski model na obrazovatelnoto vzaimodeystvie*. Sofia: RAABE Bulgaria EOOD, 2012, s. 65.
- Markova, Mira.** Lokalni traditsii v identichnostta na malkiya bulgarski grad v kraia na XX – nachaloto na XXI vek (etnolozhko prouchvane po primera na Strelcha). *GSU. IF, spets. Etnologiya*, 2012, T. 2, s. 33–58.
- Markova, Mira.** Bulgarskoto traditsionno obleklo i negovoto predstavyane na parvata ruska etnografska izlozhba. V: *Oblekloto i ezikat*. Sastav. M. Ivanova, M. Dimitrova, V. Aleksova, B. Valchev. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, 2020, s. 177–188.
- Mishkova, Iglia.** Razkazat za natsiyata v etnografskite muzei na Balkanite (po primeri ot Sofia, Belgrad, Zagreb i Solen). V: *Debati v muzeologiyata: Muzeyat otvad natsiyata?* Sastav. Nikolay Vukov, Svetla Kazalarska, Iglia Mishkova. Sofia: IK Gutenberg, 2016, s. 129–158.
- Natsionalna programa za razvitie Bulgaria 2020** [online]. [Pregledan 19.02.2022]. Dostapno ot: <https://www.minfin.bg/bg/1394>.
- Natsionalna programa za razvitie Bulgaria 2030** [online]. [Pregledan 20.02.2022]. Dostapno ot: <https://www.minfin.bg/bg/1394>.
- Natsionalna strategiya za integratsiya na romite v Republika Bulgaria (2012 – 2020)** [online]. [Pregledan 19.02.2022]. Dostapno ot: <https://strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?Id=726>.
- NSI.** Uchastie na naselenieto na vazrast 25 – 64 godini v kulturni deynosti i sabitiya [online]. [Pregledan 1.02. 2018]. Dostapno ot: <https://www.nsi.bg>
- Programa za upravlennie na Pravitelstvoto na Republika Bulgaria za perioda 2017 – 2021 g.** [online] [Pregledan 14.03.2022]. Dostapno ot: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?Id=1240>
- Radeva, Maria.** Uchilishtnoto istorichesko obrazovanie v Bulgaria (1878 – 1944). Metodiko-istoricheski analiz. Sofia: IK Gutenberg, 2008.
- Radich, Stepan.** Vazrodna Bulgaria. Sofia: Voenoizdatelski kompleks „Sv. Georgi Pobedonosets“, 1993, s. 104.
- Rakshieva, Svetla.** Ekspozitsiyata – dialog s publikata. V: *Vizh koy govori. Komunikatsionni i interpretatsionni modeli v muzeya*. Sastav. L. Peycheva, Svetla Kazalarska. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“, 2014, s. 62–67.
- Savet na Evropa.** *Ofitsialen vestnik na ES*. S 169/11, 15 yuni 2012.
- Falk, John H., Dierking, Lynn D.** *The Museum Experience*. Washington, DC: Whalesba, 1992.
- Falk, John H., Dierking, Lynn D.** *Learning from Museums: Visitor Experiences and the Making of Meaning*. Walnut Creek, CA: AltaMira Press, 2000.

- Falk, John H., Dierking, Lynn D.** *Living in a Learning Society: Museums and Free-choice Learning* [online], 2007/11/30, pp. 323–339. [Viewed 15.04.2018]. Available from: https://www.researchgate.net/publication/289574904_Living_in_a_Learning_Society_Museums_and_Free-choice_Learning
- Hein, Gericke.** The Constructivist Museum. *Journal for Education in Museums* [online]. 1995, N 16, [Viewed 20.12.2019], pp. 21–23; Group for Education in Museums 1995. [Viewed 25.08.2005]. Available from: <http://www.gem.org.uk/pubs/news/hein1995.html>
- Hein, Gericke.** *Learning in the Museum* (1st ed.). Routledge, 1998. [Viewed 15.04. 2018]. Available from: <https://doi.org/10.4324/9780203028322>.
- Hein, Gericke.** *The significance of constructivism for museum education*. Paper prepared for ICOM/CECA, Israel. 26 October 1991.